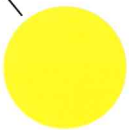

Pyke Koch

SOUVENIR D'UN SONGE

CENTRAAL
MUSEUM

BIBLIOTHEEK

Centraal Museum Utrecht

Recentelijk verwierf het Centraal Museum vier schilderijen van Pyke Koch: een aankoop, *Souvenir d'un songe* en drie bruiklenen, *Portret van jonkvrouw J. C. van Boetzelaer*, *Last Summer* en *De receptioniste*. Dit heuglijke feit vormt, met de negentigste verjaardag van de schilder, de aanleiding voor een tentoonstelling en deze publicatie.

Dit collage-achtige schilderij zit vol met verwijzingen naar Kochs (studenten-) leven in Utrecht. 'Chez Elodius' was een eethuisje waar hij en zijn vrienden regelmatig kwamen; de Domtoren wordt als raket naar de maan afgeschoten; verder zijn een paar bruggen en een gevelwand langs een gracht als Utrechts te identificeren. Koch heeft dit 'souvenir' doorspekt met meer Freudiaans te duiden figuren, zoals Louis van Tilborgh heeft aangetoond. Zo blijkt het torso van een naakte vrouw dat Koch op een van de grachtengevels schilderde, een motief te zijn waarover zijn zwager, de psychiater August Stårcke al eerder had geschreven - nl. dat de verovering van steden de 'symbolische rest (was) van wat vroeger in werkelijkheid de kern eener plundering was: de verovering der vrouwen'. Ook zou Koch zichzelf tweemaal hebben weergegeven: eenmaal als zichzelf onthoofde, in het midden op een grammofoonplaat, en eenmaal rechtsboven, waarbij de make-up op het gezicht en de eronder geplaatste borst hem tot vrouw omtoveren. Kochs ambivalente houding tegenover de vrouw en het verband tussen erotiek en dood vinden hier een eerste uitdrukking; het zullen de basisthema's zijn voor een groot deel van zijn oeuvre.

Suicide et souvenir, 1928, olieverf op doek

Pyke Koch is een bijzonder - en niet onbesproken - kunstenaar. Het is niet alleen verbluffend hoe snel hij zich in de jaren twintig het schilderen meester wist te maken; wat hem werkelijk groot maakt is het feit dat hij met uiterste precisie duister-broedende, raadselachtige beelden creëerde die boven het persoonlijke uitstijgen. Het is alsof de façade, het decor wordt weggeschoven en je plotseling geconfronteerd wordt met verscholen bewustzijnslagen, de achterwand van het toneel, het 'tussen' van de coulissen. Of dat werk nu 'magisch realistisch' moet heten of niet, en of sommige werken wel of niet ideologisch 'fout' zijn: dat doet er allemaal niet toe; de etiketten en stempels vallen weg bij de zeggingskracht van de schilderijen zelf.

Koch is een groot kunstenaar. Marja Bosma, conservator moderne kunst, Centraal Museum, Utrecht

Recentelijk verwierf het Centraal Museum vier schilderijen van Pyke Koch: een aankoop, *Souvenir d'un songe* en drie bruiklenen, *Portret van jonkvrouw J. C. van Boetzelaer*, *Last Summer* en *De receptioniste*. Dit heuglijke feit vormt, met de negentigste verjaardag van de schilder, de aanleiding voor een tentoonstelling en deze publicatie.

Het is het laatste schilderij uit een serie van drie zelfportretten, waarvan Koch het eerste, uit onvrede, vernietigde. Het onderhavige paneel kan zeker het meest geslaagd genoemd worden: de raadselachtigheid, ongrijpbaarheid van een eenduidige betekenis, die Kochs oeuvre kenmerkt komt hier in perfecte vorm naar voren. Het is een schilderij dat uit contrasten bestaat: het zachtblauwe fond tegenover de zwarte hoofdband en het gemillimeterde haar, de scherpe gelaatstreken tegenover de ondefinieerbare gezichtsexpressie. De typische beeldafsnijding scherpt het contrast nog eens aan; het is misschien dan wel een zelfportret maar niet in documentaire zin. Hier is een ideaalbeeld gegeven, van 'begaafdheid, moed en wilskracht' - om Kochs woorden in een ander verband te herhalen. Het feit dat Koch zich meende te herkennen in het (Mussoliniaans) fascisme, maakt misschien het streven naar dit ideaalbeeld wel bedenkelijk maar doet uiteindelijk niets af aan de kwaliteit van dit 'zelfportret'. Daarvoor blijft het te ambigu.

Zelfportret met zwarte doek, 1937, olieverf op paneel

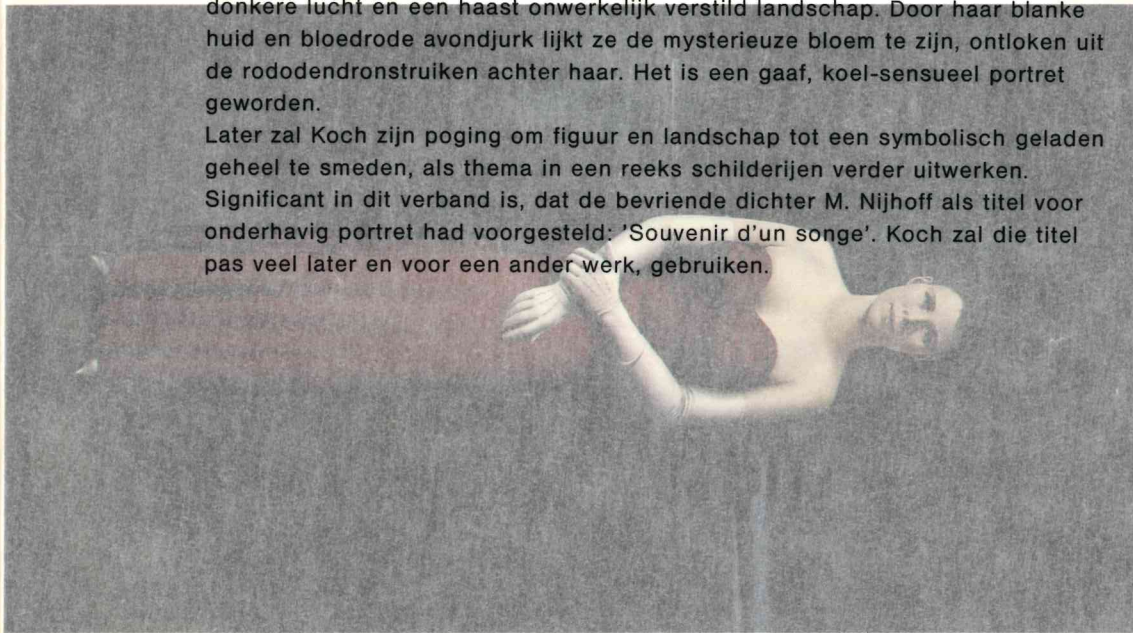
Pyke Koch is een bijzonder - en niet onbesproken - kunstenaar. Het is niet alleen verbluffend hoe snel hij zich in de jaren twintig het schilderen meester wist te maken; wat hem werkelijk groot maakt is het feit dat hij met uiterste precisie duister-broedende, raadselachtige beelden creëerde die boven het persoonlijke uitstijgen. Het is alsof de façade, het decor wordt weggeschoven en je plotseling geconfronteerd wordt met verscholen bewustzijnslagen, de achterwand van het toneel, het 'tussen' van de coulissen. Of dat werk nu 'magisch realistisch' moet heten of niet, en of sommige werken wel of niet ideologisch 'fout' zijn: dat doet er allemaal niet toe; de etiketten en stempels vallen weg bij de zeggingskracht van de schilderijen zelf.

Koch is een groot kunstenaar. Marja Bosma, conservator moderne kunst, Centraal Museum, Utrecht

Recentelijk verwierf het Centraal Museum vier schilderijen van Pyke Koch: een aankoop, *Souvenir d'un songe* en drie bruiklenen, *Portret van jonkvrouw J. C. van Boetzelaer*, *Last Summer* en *De receptioniste*. Dit heuglijke feit vormt, met de negentigste verjaardag van de schilder, de aanleiding voor een tentoonstelling en deze publicatie.

Strak frontaal, rechtop, poseert hier Kochs toenmalige vrouw tegen een donkere lucht en een haast onwerkelijk verstild landschap. Door haar blanke huid en bloedrode avondjurk lijkt ze de mysterieuze bloem te zijn, ontloken uit de rododendronstruiken achter haar. Het is een gaaf, koel-sensueel portret geworden.

Later zal Koch zijn poging om figuur en landschap tot een symbolisch geladen geheel te smeden, als thema in een reeks schilderijen verder uitwerken. Significant in dit verband is, dat de bevriende dichter M. Nijhoff als titel voor onderhavig portret had voorgesteld: 'Souvenir d'un songe'. Koch zal die titel pas veel later en voor een ander werk, gebruiken.

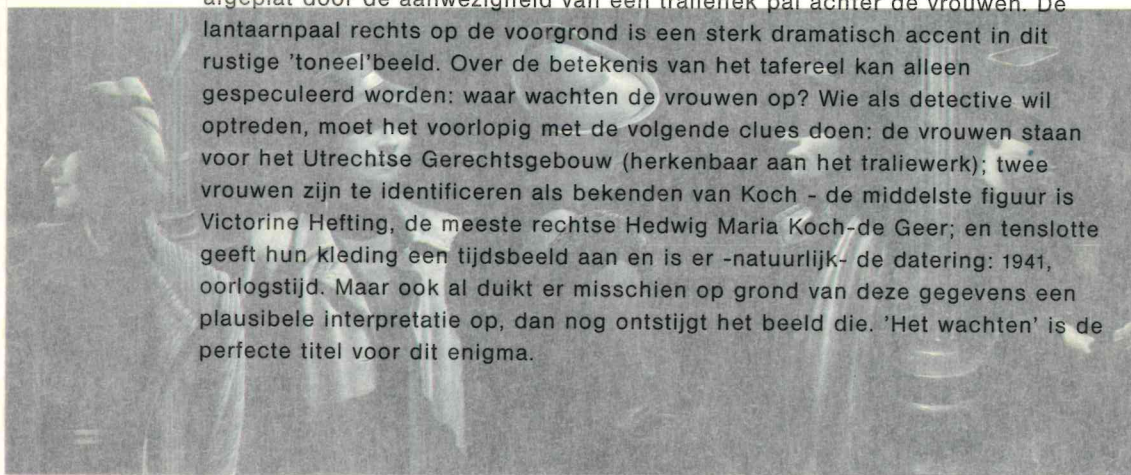
Portret H. M. Koch-de Geer, 1940, olieverf op paneel

Pyke Koch is een bijzonder - en niet onbesproken - kunstenaar. Het is niet alleen verbluffend hoe snel hij zich in de jaren twintig het schilderen meester wist te maken; wat hem werkelijk groot maakt is het feit dat hij met uiterste precisie duister-broedende, raadselachtige beelden creëerde die boven het persoonlijke uitstijgen. Het is alsof de façade, het decor wordt weggeschoven en je plotseling geconfronteerd wordt met verscholen bewustzijnslagen, de achterwand van het toneel, het 'tussen' van de coulissen. Of dat werk nu 'magisch realistisch' moet heten of niet, en of sommige werken wel of niet ideologisch 'fout' zijn: dat doet er allemaal niet toe; de etiketten en stempels vallen weg bij de zeggingskracht van de schilderijen zelf.

Koch is een groot kunstenaar. Marja Bosma, conservator moderne kunst, Centraal Museum, Utrecht

Recentelijk verwierf het Centraal Museum vier schilderijen van Pyke Koch: een aankoop, *Souvenir d'un songe* en drie bruiklenen, *Portret van jonkvrouw J. C. van Boetzelaer*, *Last Summer* en *De receptioniste*. Dit heuglijke feit vormt, met de negentigste verjaardag van de schilder, de aanleiding voor een tentoonstelling en deze publicatie.

Het wachten is een uitzonderlijk grote tekening. Koch heeft, met slechts gebruik van tinten wit, grijs en zwart een in alle opzichten monumentaal werk gemaakt. Het doet denken aan een fries: de (perspectivische) ruimte is sterk afgeplat door de aanwezigheid van een traliehek pal achter de vrouwen. De lantaarnpaal rechts op de voorgrond is een sterk dramatisch accent in dit rustige 'toneel'beeld. Over de betekenis van het tafereel kan alleen gespeculeerd worden: waar wachten de vrouwen op? Wie als detective wil optreden, moet het voorlopig met de volgende clues doen: de vrouwen staan voor het Utrechtse Gerechtsgebouw (herkenbaar aan het traliewerk); twee vrouwen zijn te identificeren als bekenden van Koch - de middelste figuur is Victorine Hefting, de meeste rechtse Hedwig Maria Koch-de Geer; en tenslotte geeft hun kleding een tijdsbeeld aan en is er -natuurlijk- de datering: 1941, oorlogstijd. Maar ook al duikt er misschien op grond van deze gegevens een plausibele interpretatie op, dan nog ontstijgt het beeld die. 'Het wachten' is de perfecte titel voor dit enigma.

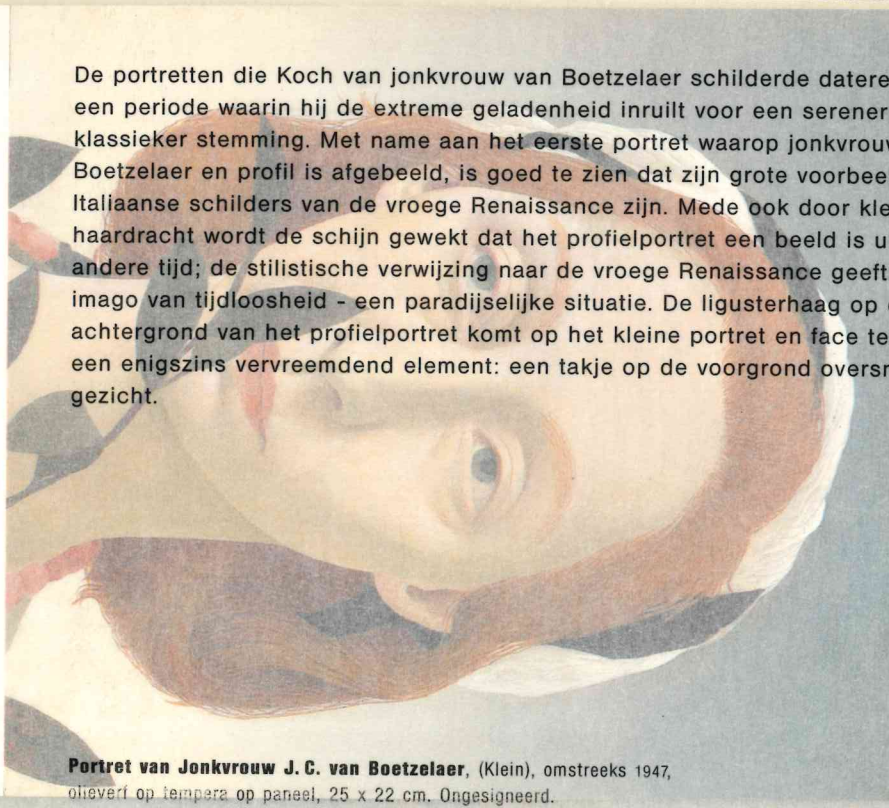
Het wachten, 1941, tempera, wit en zwart krijt, houtskool en potlood op papier op paneel, bruikleen Rijksdienst Beeldende Kunst, 's-Gravenhage

Pyke Koch is een bijzonder - en niet onbesproken - kunstenaar. Het is niet alleen verbluffend hoe snel hij zich in de jaren twintig het schilderen meester wist te maken; wat hem werkelijk groot maakt is het feit dat hij met uiterste precisie duister-broedende, raadselachtige beelden creëerde die boven het persoonlijke uitstijgen. Het is alsof de façade, het decor wordt weggeschoven en je plotseling geconfronteerd wordt met verscholen bewustzijnslagen, de achterwand van het toneel, het 'tussen' van de coulissen. Of dat werk nu 'magisch realistisch' moet heten of niet, en of sommige werken wel of niet ideologisch 'fout' zijn: dat doet er allemaal niet toe; de etiketten en stempels vallen weg bij de zeggingskracht van de schilderijen zelf.

Koch is een groot kunstenaar. Marja Bosma, conservator moderne kunst, Centraal Museum, Utrecht

Recentelijk verwierf het Centraal Museum vier schilderijen van Pyke Koch: een aankoop, *Souvenir d'un songe* en drie bruiklenen, *Portret van jonkvrouw J. C. van Boetzelaer*, *Last Summer* en *De receptioniste*. Dit heuglijke feit vormt, mèt de negentigste verjaardag van de schilder, de aanleiding voor een tentoonstelling en deze publicatie.

De portretten die Koch van jonkvrouw van Boetzelaer schilderde dateren uit een periode waarin hij de extreme geladenheid inruilt voor een serener, klassieker stemming. Met name aan het eerste portret waarop jonkvrouw van Boetzelaer en profil is afgebeeld, is goed te zien dat zijn grote voorbeelden de Italiaanse schilders van de vroege Renaissance zijn. Mede ook door kleding en haardracht wordt de schijn gewekt dat het profielportret een beeld is uit een andere tijd; de stilistische verwijzing naar de vroege Renaissance geeft het het imago van tijdloosheid - een paradijselijke situatie. De ligusterhaag op de achtergrond van het profielportret komt op het kleine portret en face terug als een enigszins vervreemdend element: een takje op de voorgrond oversnijdt het gezicht.

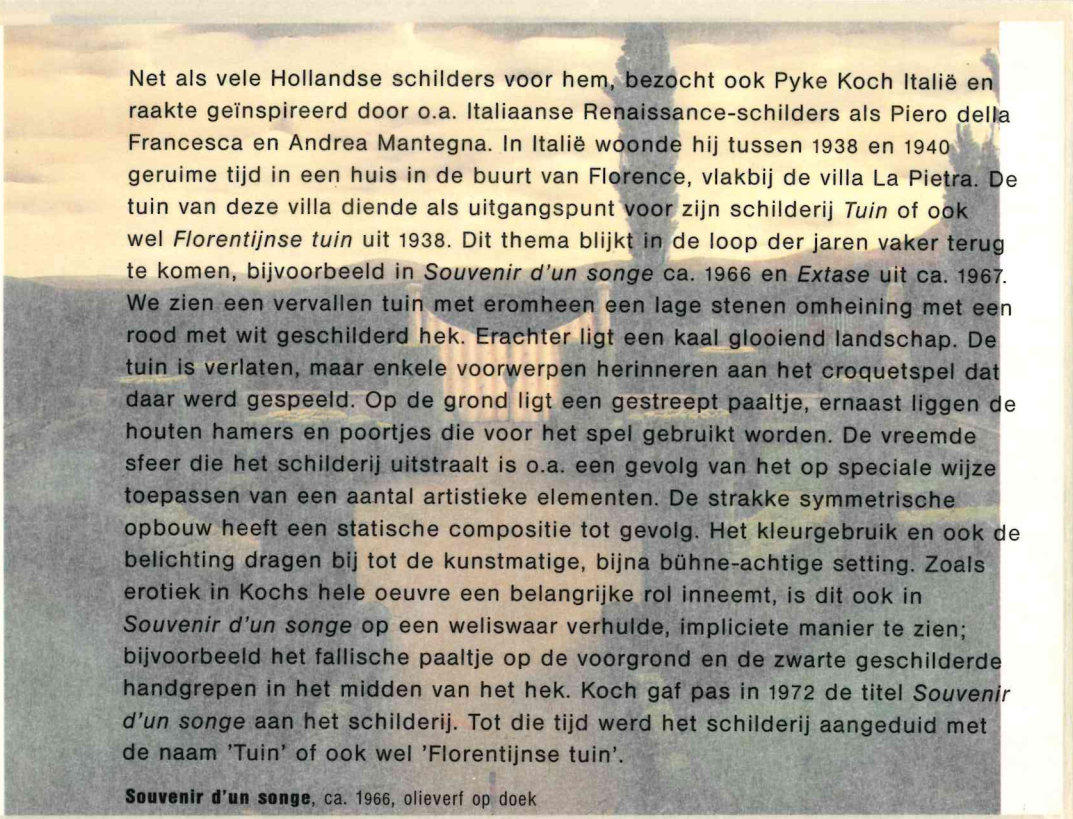

Portret van Jonkvrouw J. C. van Boetzelaer, (Klein), omstreeks 1947, olieverf op tempera op paneel, 25 x 22 cm. Ongesigneerd.

Pyke Koch is een bijzonder - en niet onbesproken - kunstenaar. Het is niet alleen verbluffend hoe snel hij zich in de jaren twintig het schilderen meester wist te maken; wat hem werkelijk groot maakt is het feit dat hij met uiterste precisie duister-broedende, raadselachtige beelden creëerde die boven het persoonlijke uitstijgen. Het is alsof de façade, het decor wordt weggeschoven en je plotseling geconfronteerd wordt met verscholen bewustzijnslagen, de achterwand van het toneel, het 'tussen' van de coulissen. Of dat werk nu 'magisch realistisch' moet heten of niet, en of sommige werken wel of niet ideologisch 'fout' zijn: dat doet er allemaal niet toe; de etiketten en stempels vallen weg bij de zeggingskracht van de schilderijen zelf.

Koch is een groot kunstenaar. Marja Bosma, conservator moderne kunst, Centraal Museum, Utrecht

Recentelijk verwierf het Centraal Museum vier schilderijen van Pyke Koch: een aankoop, *Souvenir d'un songe* en drie bruiklenen, *Portret van jonkvrouw J. C. van Boetzelaer*, *Last Summer* en *De receptioniste*. Dit heuglijke feit vormt, mèt de negentigste verjaardag van de schilder, de aanleiding voor een tentoonstelling en deze publicatie.

Net als vele Hollandse schilders voor hem, bezocht ook Pyke Koch Italië en raakte geïnspireerd door o.a. Italiaanse Renaissance-schilders als Piero della Francesca en Andrea Mantegna. In Italië woonde hij tussen 1938 en 1940 geruime tijd in een huis in de buurt van Florence, vlakbij de villa La Pietra. De tuin van deze villa diende als uitgangspunt voor zijn schilderij *Tuin* of ook wel *Florentijnse tuin* uit 1938. Dit thema blijkt in de loop der jaren vaker terug te komen, bijvoorbeeld in *Souvenir d'un songe* ca. 1966 en *Extase* uit ca. 1967. We zien een vervallen tuin met eromheen een lage stenen omheining met een rood met wit geschilderd hek. Erachter ligt een kaal glooiend landschap. De tuin is verlaten, maar enkele voorwerpen herinneren aan het croquetspel dat daar werd gespeeld. Op de grond ligt een gestreept paaltje, ernaast liggen de houten hamers en poortjes die voor het spel gebruikt worden. De vreemde sfeer die het schilderij uitstraalt is o.a. een gevolg van het op speciale wijze toepassen van een aantal artistieke elementen. De strakke symmetrische opbouw heeft een statische compositie tot gevolg. Het kleurgebruik en ook de belichting dragen bij tot de kunstmatige, bijna bühne-achtige setting. Zoals erotiek in Kochs hele oeuvre een belangrijke rol inneemt, is dit ook in *Souvenir d'un songe* op een weliswaar verhulde, impliciete manier te zien; bijvoorbeeld het fallische paaltje op de voorgrond en de zwarte geschilderde handgrepen in het midden van het hek. Koch gaf pas in 1972 de titel *Souvenir d'un songe* aan het schilderij. Tot die tijd werd het schilderij aangeduid met de naam 'Tuin' of ook wel 'Florentijnse tuin'.

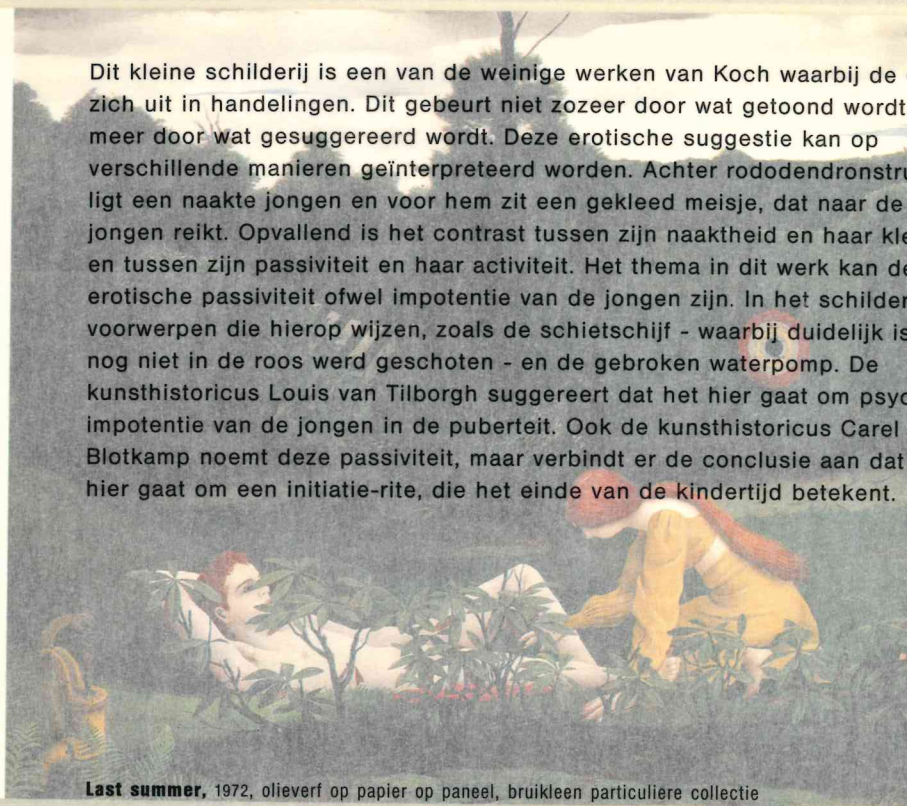
Souvenir d'un songe, ca. 1966, olieverf op doek

Pyke Koch is een bijzonder - en niet onbesproken - kunstenaar. Het is niet alleen verbluffend hoe snel hij zich in de jaren twintig het schilderen meester wist te maken; wat hem werkelijk groot maakt is het feit dat hij met uiterste precisie duister-broedende, raadselachtige beelden creëerde die boven het persoonlijke uitstijgen. Het is alsof de façade, het decor wordt weggeschoven en je plotseling geconfronteerd wordt met verscholen bewustzijnslagen, de achterwand van het toneel, het 'tussen' van de coulissen. Of dat werk nu 'magisch realistisch' moet heten of niet, en of sommige werken wel of niet ideologisch 'fout' zijn: dat doet er allemaal niet toe; de etiketten en stempels vallen weg bij de zeggingskracht van de schilderijen zelf.

Koch is een groot kunstenaar. Marja Bosma, conservator moderne kunst, Centraal Museum, Utrecht

Recentelijk verwierf het Centraal Museum vier schilderijen van Pyke Koch: een aankoop, *Souvenir d'un songe* en drie bruiklenen, *Portret van jonkvrouw J. C. van Boetzelaer*, *Last Summer* en *De receptioniste*. Dit heuglijke feit vormt, mèt de negentigste verjaardag van de schilder, de aanleiding voor een tentoonstelling en deze publicatie.

Dit kleine schilderij is een van de weinige werken van Koch waarbij de erotiek zich uit in handelingen. Dit gebeurt niet zozeer door wat getoond wordt, maar meer door wat gesuggereerd wordt. Deze erotische suggestie kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Achter rododendronstruiken ligt een naakte jongen en voor hem zit een gekleed meisje, dat naar de jongen reikt. Opvallend is het contrast tussen zijn naaktheid en haar kleding, en tussen zijn passiviteit en haar activiteit. Het thema in dit werk kan de erotische passiviteit ofwel impotentie van de jongen zijn. In het schilderij zijn voorwerpen die hierop wijzen, zoals de schietschijf - waarbij duidelijk is dat nog niet in de roos werd geschoten - en de gebroken waterpomp. De kunsthistoricus Louis van Tilborgh suggereert dat het hier gaat om psychische impotentie van de jongen in de puberteit. Ook de kunsthistoricus Carel Blotkamp noemt deze passiviteit, maar verbindt er de conclusie aan dat het hier gaat om een initiatie-rite, die het einde van de kindertijd betekent.

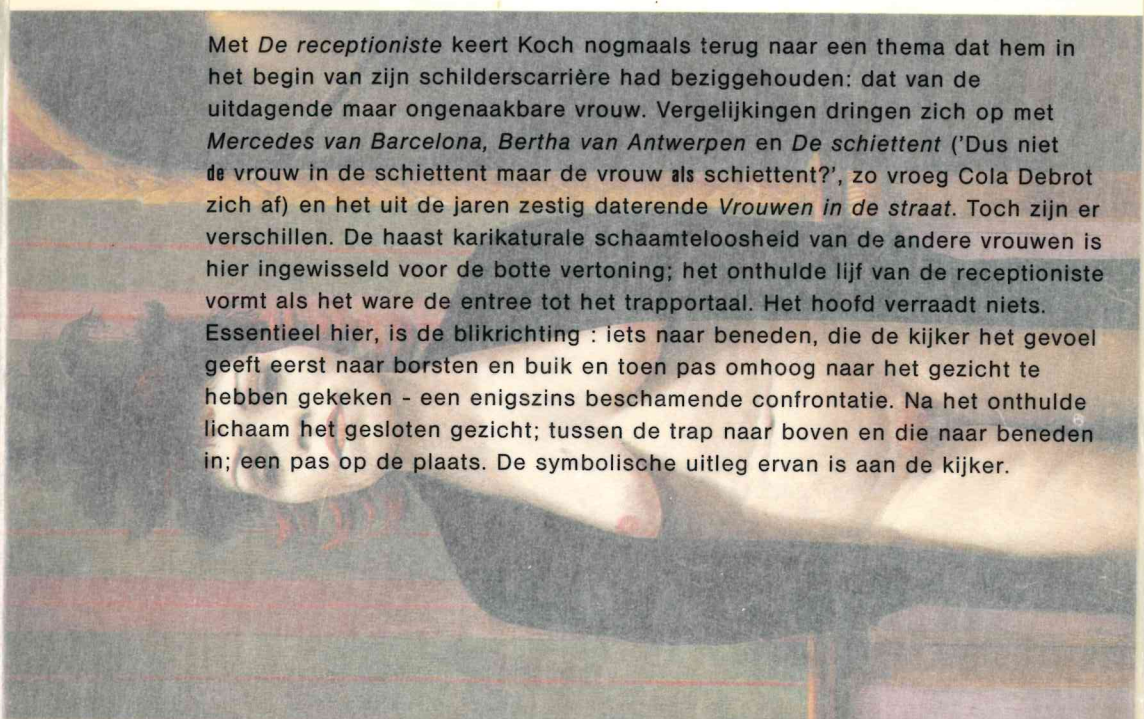

Last summer, 1972, olieverf op papier op paneel, bruikleen particuliere collectie

Pyke Koch is een bijzonder - en niet onbesproken - kunstenaar. Het is niet alleen verbluffend hoe snel hij zich in de jaren twintig het schilderen meester wist te maken; wat hem werkelijk groot maakt is het feit dat hij met uiterste precisie duister-broedende, raadselachtige beelden creëerde die boven het persoonlijke uitstijgen. Het is alsof de façade, het decor wordt weggeschoven en je plotseling geconfronteerd wordt met verscholen bewustzijnslagen, de achterwand van het toneel, het 'tussen' van de coulissen. Of dat werk nu 'magisch realistisch' moet heten of niet, en of sommige werken wel of niet ideologisch 'fout' zijn: dat doet er allemaal niet toe; de etiketten en stempels vallen weg bij de zeggingskracht van de schilderijen zelf.

Koch is een groot kunstenaar. Marja Bosma, conservator moderne kunst, Centraal Museum, Utrecht

Recentelijk verwierf het Centraal Museum vier schilderijen van Pyke Koch: een aankoop, *Souvenir d'un songe* en drie bruiklenen, *Portret van jonkvrouw J. C. van Boetzelaer*, *Last Summer* en *De receptioniste*. Dit heuglijke feit vormt, mèt de negentigste verjaardag van de schilder, de aanleiding voor een tentoonstelling en deze publicatie.

Met *De receptioniste* keert Koch nogmaals terug naar een thema dat hem in het begin van zijn schilderscarrière had beziggehouden: dat van de uitdagende maar ongenaakbare vrouw. Vergelijkingen dringen zich op met *Mercedes van Barcelona*, *Bertha van Antwerpen* en *De schiettent* ('Dus niet de vrouw in de schiettent maar de vrouw als schiettent?', zo vroeg Cola Debrot zich af) en het uit de jaren zestig daterende *Vrouwen in de straat*. Toch zijn er verschillen. De haast karikaturale schaamteloosheid van de andere vrouwen is hier ingewisseld voor de botte vertoning; het onthulde lijf van de receptioniste vormt als het ware de entree tot het trapportaal. Het hoofd verradt niets. Essentieel hier, is de blikrichting: iets naar beneden, die de kijker het gevoel geeft eerst naar borsten en buik en toen pas omhoog naar het gezicht te hebben gekeken - een enigszins beschamende confrontatie. Na het onthulde lichaam het gesloten gezicht; tussen de trap naar boven en die naar beneden in; een pas op de plaats. De symbolische uitleg ervan is aan de kijker.

De receptioniste, 1978, tempera op papier op paneel, bruikleen particuliere collectie

Pyke Koch is een bijzonder - en niet onbesproken - kunstenaar. Het is niet alleen verbluffend hoe snel hij zich in de jaren twintig het schilderen meester wist te maken; wat hem werkelijk groot maakt is het feit dat hij met uiterste precisie duister-broedende, raadselachtige beelden creëerde die boven het persoonlijke uitstijgen. Het is alsof de façade, het decor wordt weggeschoven en je plotseling geconfronteerd wordt met verscholen bewustzijnslagen, de achterwand van het toneel, het 'tussen' van de coulissen. Of dat werk nu 'magisch realistisch' moet heten of niet, en of sommige werken wel of niet ideologisch 'fout' zijn: dat doet er allemaal niet toe; de etiketten en stempels vallen weg bij de zeggingskracht van de schilderijen zelf.

Koch is een groot kunstenaar. Marja Bosma, conservator moderne kunst, Centraal Museum, Utrecht

Recentelijk verwierf het Centraal Museum vier schilderijen van Pyke Koch: een aankoop, *Souvenir d'un songe* en drie bruiklenen, *Portret van jonkvrouw J. C. van Boetzelaer*, *Last Summer* en *De receptioniste*. Dit heuglijke feit vormt, mèt de negentigste verjaardag van de schilder, de aanleiding voor een tentoonstelling en deze publicatie.

De geschiedenis van het schilderij *De Koorddanser III* uit 1980 gaat terug tot 1970. Koch maakte toen een eerste versie voor het latere definitieve schilderij. Deze eerste versie was geen schets, maar een zelfstandig werk, een gemengde techniek met oost-indisch inkt en zwart krijt. Na 1970 ontstonden er nog twee werken met de koorddanser als onderwerp, maar Koch was hierover niet tevreden. Pas in 1978 begon hij met het werk, dat hij uiteindelijk in 1980 voltooide, maar waarin hij ook in 1981 en 1982 nog kleine veranderingen aanbracht. Net als in veel van zijn werken, ademt ook dit werk een mysterieuze sfeer. Een koorddanser balanceert op een touw, niet in de vertrouwde omgeving van een circustent, maar in een vervallen kamer van een oud huis. De persoon draagt een doek over het hoofd met daarop een fles met twee glazen. De aandacht wordt niet alleen getrokken door de vreemde figuur van de danser, maar ook door de vervallen omgeving die minutieus is geschilderd; de scheuren in de muren en schoorsteen, het gebloemde behang, de oude houten vloer. Ook de vervreemdende details, zoals de grammofoon, de twee gewichten, de stok en het deel van een ketting, vragen om een verklaring. Wat is de samenhang tussen al deze schijnbaar willekeurig gekozen voorwerpen? Koch geeft hierover zelf geen uitsluitsel, maar uit het totale beeld spreekt een sfeer van vergankelijkheid.

Het schilderij is opgedragen aan de jongste zoon van Koch, die lange tijd balletdanser was. Op de achterkant van het werk is geschreven: 'Voor Flok, wiens voeten op dit koord staan'.

De koorddanser III, 1980, olieverf en tempera op doek, bruikleen Rijksdienst Beeldende Kunst 's-Gravenhage

Pyke Koch is een bijzonder - en niet onbesproken - kunstenaar. Het is niet alleen verbluffend hoe snel hij zich in de jaren twintig het schilderen meester wist te maken; wat hem werkelijk groot maakt is het feit dat hij met uiterste precisie duister-broedende, raadselachtige beelden creëerde die boven het persoonlijke uitstijgen. Het is alsof de façade, het decor wordt weggeschoven en je plotseling geconfronteerd wordt met verscholen bewustzijnslagen, de achterwand van het toneel, het 'tussen' van de coulissen. Of dat werk nu 'magisch realistisch' moet heten of niet, en of sommige werken wel of niet ideologisch 'fout' zijn: dat doet er allemaal niet toe; de etiketten en stempels vallen weg bij de zeggingskracht van de schilderijen zelf.

Koch is een groot kunstenaar. Marja Bosma, conservator moderne kunst, Centraal Museum, Utrecht